Олександр БЄЛЯЄВ

РОГАТИЙ МАМОНТ

Це було в 1988 році. Я жив у Свердловську, керував геологічними роботами Свердловського філіалу Академії наук. Наприкінці жовтня на острові Врангеля було призначено зліт керівників геологічних робіт на наших полярних і заполярних островах. Я мав головувати на цьому зльоті. Мене, сказати правду, не дуже приваблювала подорож. Я нездужав, та й роботи було надто багато. Але мене зацікавив радіолист, надісланий найталановитішим і найулюбленішим моїм учнем, начальником геологорозвідки на острові Врангеля, — Мишею Шугалєєвим.

"Не відмовляйтесь од польоту, дорогий Іване Івановичу, — писав він. — Адже тепер від Свердловська до острова Врангеля рукою подати: подорож на електроплані триватиме не більше 4-5 годин. Прилітайте обов'язково. Ваш приятель Яша готує для вас сюрприз. Він запевняє, що знайшов у тундрі череп маляти мамонта зовсім незвичайної форми, з рогами. Рогатий мамонт! Це ж всесвітня наукова сенсація! Як не просили ми Яшу показати нам череп рогатого мамонта, він і слухати не хотів: сказав, що приведе на місце знахідки першим Івана Івановича, і нікого більше..."

Можете собі уявити, як зацікавив мене цей "рогатий мамонт". Я сушив собі голову, намагаючись угадати, представника яких саме вимерлих тварин вважає Яша за "рогатого мамонта". Колись знаходили дуже багато мамонтових бивнів і кісток на півночі острова Врангеля. Окремі кістки і черепи, звичайно, могли ще зберегтися.

До речі, ви ще не знаєте, хто такий Яша. Яша — ескімос, уродженець острова. Там же закінчив середню школу. Студент-геолог, заочник. Бригадир мисливської бригади, якщо тільки можна назвати

мисливством сучасні механізовані способи електролову та електрозабою птиці і морських тварин.

Словом, я вирішив летіти.

У той час тільки-но почала діяти перша повітряна лінія електропланів, мотори яких живилися електроенергією, що передавалася по повітрю без проводів. Лінія проходила на висоті двох тисяч метрів. Першу башту — антену такої висоти було встановлено поблизу Свердловська, другу — на горі Народній, що має висоту 1875 метрів. Наверху башт-антен укріплено одне проти одного параболічні дзеркала з гудрону та якихось інших речовин. За допомогою цих дзеркал короткі радіохвилі спрямовуються прямолінійними потоками. Це і є невидимий провід, по якому тече струм високої напруги. Третя башта на Новій Землі, четверта — на Землі Північній, п'ята — на Новосибірських островах і шоста — на острові Врангеля. Віддаль між баштами майже однакова, — близько тисячі кілометрів. І тільки між двома останніми трохи більша.

Одного непогожого вечора я і два геологи-доценти під'їхали до стартового аеродрому. Башта майже на три чверті була за хмарами. Величезний електроплан з широким тупим носом, де в спеціально зробленому тунелі містився потужний пропелер, стояв на рейках розгінного кола, діаметр якого досягав три-чотири кілометри.

Вікон у вагоні літаючого поїзда не було видно. Кам'яні сходи аеропорту, заввишки чотири-п'ять метрів, вели до відчинених дверей вагона. Я налічив вісім дверей. У вагон заходили пасажири з портфелями, — в недалеку подорож чемоданів не беруть, а тривалих подорожей в наш час не буває. Крила електроплана здалися мені непомірно малими, ніби рудиментарні крильця на масивному жирному тілі птаха ківі. Пізніше я довідався, що крила електроплана розсувні: на землі вони складені, перед зльотом розсуваються на весь свій гігантський розмах, коли електроплан летить швидше, коротшають, а під час посадки машини знову розкриваються на всю широчінь.

Зайшовши в електроплан, ми зайняли купе на чотири місця, усілись в м'яких кріслах. Четвертим нашим супутником був похмурий на вигляд юнак. Він з напруженою увагою втупився в ручний екран телевізора, — очевидно, читав телегазету. Одначе незабаром юнак обережно, щоб не порвати тонкого сріблястого шнурочка, поклав екран у бокову кишеню алюмінізованого дорожнього костюма, усміхнувся до нас і заговорив. Виявилось, він дуже товариська людина.

Коли ми відчули, що літаючий поїзд рушив по розгінному колу і почав набирати швидкість, наш супутник промовив:

— Хочете оглянути машинне відділення? Це цілком можливо. Справа в тому, що я один із будівників електроповітряної траси. Так би мовити, видимий шляховик невидимих електроповітряних шляхів. Увесь екіпаж мені знайомий. Ходімо!

І ми ввійшли за ним в просторе приміщення з великим овальним отвором угорі, прикритим товстим шаром прозорої, наче скло, пластмаси. Крізь цей отвір було видно електромотори і великий вал. Мене запевняли, що цей вал, який приводить у рух повітряний гвинт, може робити 25-30 тисяч обертів за хвилину. Шарики в підшипниках замінено тут струменем водню, спрямованим так, що вал зовсім не стикається із стінками підшипників, обертаючись фактично майже без тертя в газовому середовищі.

Черговий водій сидів посеред кімнати, засланої килимом, за конторкою з білого дуба. Перед ним була невелика чорна дошка з десятком циферблатів і дисків, схожих на диски телефонних апаратів. Усі механізми важкої машини підкорялись буквально одному дотику пальця.

Незважаючи на те, що звичайно в приміщенні було тихо, водія разом із його конторкою покривав прозорий звукоізолюючий футляр кубічної форми з невеличкими дверцями: жоден звук не повинен відвертати

уваги водія. Завдяки такому звуковому ізолятору решта людей могли голосно розмовляти в приміщенні.

Юнак, який привів нас сюди, — його прізвище було, здається, Петров, — звернув увагу на полички, розташовані вздовж бокових стін.

— Оце найцікавіше у всій машині, — сказав він. — Підійдіть-но ближче.

На масивній залізній поличці з товстими металевими підпорами, до якої ми підійшли, лежало щось схоже на великий шмат тіста. Нижче, під поличкою, починався ківш, хобот якого йшов кудись під підлогу. Осторонь "тіста" на полиці стояло кілька чорних кубиків завбільшки з кубічний сантиметр.

— Спробуйте підняти один кубик, — запропонував Петров.

Я взяв кубик двома пальцями, щоб підняти його, але пальці зірвалися. Кубик виявився важчим, ніж можна було передбачити. Довелося стиснути пальці з усієї сили, одначе кубик немов приріс до полички.

— Пригвинчені вони, чи що? — здивовано запитав я.

— Дозвольте, я спробую, — сказав мій супутник, геолог Санович.

Але ні він, ні другий геолог, Зорін, не змогли підняти кубика. Зоріну вдалося лише, та й то над силу, трохи зсунути один кубик убік.

— Кубик залізний, а поличка теж залізна і, очевидно, з'єднана з сильним електромагнітом, — висловив він своє припущення.

— Нічого подібного, — сміючись, відповів Петров. — Розгадка в тому, що кубики самі по собі дуже важкі.

— Це неможливо! — гаряче заперечив Санович. — На землі нема і не може бути такої важкої матерії.

— Виявляється, може і, як бачите, є, — усміхнувся Петров. — До речі, ця важка матерія не така вже й важка. Хіба ви не піднімете якусь річ вагою десять кілограмів? Тільки, звичайно, не двома пальцями. В цьому весь секрет.

— Ви хочете сказати, що кубик важить десять кілограмів? — запитав я.

— Так, — відповів Петров. — А нормальна його вага повинна бути всього один грам..

— Адже це... адже це виходить, вага збільшилась у десять тисяч разів! — схвильовано зауважив я.

— Цілком правильно, в десять тисяч разів, — спокійно підтвердив Петров, кивнувши головою.

— Дивіться! Дивіться! — вигукнув Зорін. — "Тісто" підходить. Воно росте на очах. Бачите, заповнило поличку до краю, звісилося, ось-ось упаде вниз.

— Ну що ж, підхопіть його рукою і покладіть назад на поличку, — запропонував Петров.

Зорін підхопив "тісто" і спробував підняти його. Це геологові вдалося, але всі м'язи його напружилися, рука тремтіла, обличчя почервоніло.

— Ніколи мені ще не доводилося мати справу з таким важким "тістом", — зауважив він. — Чи не робите ви це "тісто" теж з важкої матерії?

— На цей раз ви вгадали, — усміхнувся Петров. — Але "тісто" вже не таке важке, як кубики. Ось дивіться, — юнак відірвав шматочок "тіста" завбільшки з вишню і з деяким зусиллям зважив його на долоні.

— Виходить, ваша важка матерія, якщо я не помиляюсь, може збільшуватися в об'ємі і в той же час зменшуватися у вазі? — запитав Санович, видно починаючи здаватися.

— Правильно, так воно і відбувається — відповів Петров. — А як і чому, — зараз з'ясую. Прошу вас, — він показав нам на крісла.

— Ви, звичайно, знаєте про зорі, які називаються "червоними карликами", — почав Петров, коли ми посідали. — Об'єм цих небесних тіл, що світяться червоним світлом, справді дуже малий в порівнянні з іншими зорями. Астрономи встановили точно і незаперечно, що матерія цих червоних карликів у десять тисяч разів важча за земну. Така незвичайна вага матерії довго лишалась загадкою. Які процеси космічної лабораторії могли створити цю неймовірно важку матерію?

Атом, його будова з'ясували таємницю. Сам атом, якщо так можна висловитися, має надзвичайно "пористу" будову. Електрони, які обертаються навколо центрального ядра, розміщені від нього на астрономічно великій відстані — в мікромасштабі, звичайно. Всередині атома, точніше між ядром і орбітою крайнього електрона, велика порожнеча. Але ж з таких "пористих" атомів складається матерія. Адже, з'єднуючись у молекули, атоми не можуть входити один в один, стискуватися. Вони стикаються один з одним лише "оболонками" зовнішніх електронних орбіт. Саме тому і звичайна матерія така "пориста", не дуже компактна і не дуже важка. А що коли вибити з

атома електрони, лишивши тільки протони? Якими стануть властивості матерії, що складатиметься з цих атомів, позбавлених електронів?

— Така матерія матиме надзвичайну густину, малий об'єм і величезну вагу, — швидко сказав Санович. — Я зрозумів вас, Петров! Літр води, який важить десять кілограмів, або десять кілограмів землі можна таким чином "збити" в один кубічний сантиметр, що, як і раніше, важитиме десять кілограмів. Правильно?

— Цілком, — відповів Петров.

— Але чому розбухає це "тісто", якщо воно однієї природи з важкою матерією? — запитав Зорін. — Дивіться, воно заповнило вже всю поличку і ківш.

— А навіщо це "тісто" і кубики тут? — в свою чергу запитав Санович.

— Хвилину терпіння, і ви все зрозумієте, — промовив Петров і, помовчавши, пояснював далі: — Багато років минуло, поки радянським ученим пощастило створити перший кубічний сантиметр важкої матерії. В той час вчені ще й самі ясно не уявляли собі, до яких практичних наслідків призведуть досліди з важкою матерією. Але вона відразу ж сама вказала шлях: перший кубічний сантиметр важкої матерії, одержаний в лабораторії, розбух на очах учених до великих розмірів. Це явище здивувало тоді вчених так само, як здивувало зараз вас "тісто", що збільшується на очах. Незабаром, проте, дивне явище було розгадано.

Важка матерія складалася з атомів, позбавлених електронів. А що таке електрон? Негативний заряд. Отже, важка матерія являє собою позитивний заряд величезної концентрації. І саме через це вона з неймовірною силою притягає до себе негативні заряди — електрони. А де їх нема? Отже, з моменту свого народження матерія, яка штучно стала важкою, прагнула повернути собі те, що у неї було забрано, —

електрони, негативний заряд, а разом з ними — і попередні свої властивості. Одним словом, до кубика важкої матерії звідусіль потік електричний струм. Учені зрозуміли, чому були невдалими перші досліди і чому вони так дорого обійшлися: вибиті електрони могли замінюватися сторонніми електронами, а можливо, і повертатися назад.

Щоб важка матерія не розбухала передчасно, треба було подбати про ізоляцію, яка б не давала змоги стороннім електронам проникати в атоми. Під час нових дослідів було знайдено такі ізоляційні футляри, які надійно захищали виготовлену важку матерію від електронів.

А цей винахід відкривав уже шлях до першого практичного застосування важкої матерії. Вона ставала якщо не джерелом електроенергії, то замінником найпотужніших акумуляторів. Ось такий кубик важкої матерії ВМ в електроізоляційному футлярі можна відправити в будь-яке місце і зберігати будь-який час. ВМ можна використати як акумулятор для авто-, електрокара, похідної радіостанції — всюди. Досить проколоти оболонку футляра, і ВМ почне з шаленою швидкістю вбирати електрони звідусіль — із землі, атмосфери, металевих частин вашого автомобіля. Вмикайтеся і одержуйте струм. ВМ в міру насичення електронами розбухатиме, — це, мабуть, єдина її практична вада, — і ставатиме все легшою, поки не досягне нормального об'єму і ваги. Але розбухлу, "нормалізовану" матерію можна викидати, як викидають шлак...

— І ви викидаєте оце "тісто"? — показав на поличку Зорін.

— Правильно. А замість розбухлого "тіста" беремо новий кубик і проколюємо його.

— Отже, за допомогою "тіста" — важкої матерії — ви вибираєте електрони із невидимих проводів високовольтної передачі? — запитав Санович.

— Так. В даному випадку ВМ заміняє нам землю, заземлення. Справжня земля далеко під нами, і відпрацьований струм поглинає важка матерія. Зрозуміло?

— Цілком, — відповів Санович... — У мене є ще тільки одне запитання...

Але запитати він не встиг.

Нас качнуло. Добре-таки качнуло. Ми побачили, як водій, сплеснувши руками, почав гарячково крутити диски на пульті управління. Я відчував, що наш літаючий поїзд то піднімається, то опускається, начебто його кидає на залізничних стрілках то в один, то в другий бік.

Згодом виявилося, що з невідомої причини, — можливо, від необережного поруху пальця недосвідченого водія, — наш електроплан вийшов з променя, який живить енергією його мотори. В ту ж мить було ввімкнуто акумулятори, і ми летіли далі. Але куди? Адже невидимий провід не тільки живив струмом мотори, але і вказував напрям. Правда, лишались радіомаяки. Та радіохвилі в Арктиці частенько підводять.

На акумуляторах ми могли пролетіти близько години. Обледеніння нам не загрожувало: електронагрівники поверхневого шару вагона і його крил безперервно розтоплювали льодову корку. І все ж становище було не з веселих. Навкруги — темрява, внизу — Карське море. Ми летіли вже на відрізку гора Народна — Нова Земля. Кажуть, радіомаяк міста Кармакулима на Новій Землі давав сигнали, але вони швидко погасли. Будь-що треба було знайти наш радіоелектроповітряний провід. Слід сказати, що на той час ще не було встановлено апарати, які автоматично утримують електроплан на "рейках" і знаходять їх, якщо порив бурі чи якась інша причина зіб'є машину з електрошляху.

Електроплан сліпо тикався то в один, то в другий бік. І зненацька новий могутній поштовх струснув машину. У мене було таке враження, ніби поїзд на всьому ходу налетів на стіну. Чи не сталося це внаслідок того, що наш розгублений водій безладно крутив диски? Можливо, він раптово дав задній хід запасним реактивним двигуном? Я чув потім, що водія після цього злощасного рейсу звільнили з роботи.

Ми всі попадали на підлогу. Речі зсунулися з місць. Перегородки тріщали. Двері відчинилися. З пасажирського відділу почулися жіночі крики і плач дітей. Електроплан, однак, продовжував летіти, поштовхи не повторювались, і всі потроху заспокоїлися.

— Дивіться, що робиться з кубиками важкої матерії! — вигукнув Зорін.

Ми глянули на полички. На місці маленьких, як гральні кості, кубиків лежали великі шматки "тіста", що надзвичайно швидко набухало.

— Від сильного удару ізоляційні футляри кубиків тріснули, і важка матерія почала вбирати електрони, — схвильовано пояснював Петров. — Хоча ми і "зійшли з рейок", але перебуваємо в магнітному полі лінії високовольтної передачі, і електронів тут більше ніж треба...

— І чим це нам загрожує? — запитав Зорін.

— "Тісто" задушить нас, якщо ми не вживемо заходів! Надівайте теплі костюми і рукавиці, відчиняйте надвірні двері і викидайте "тісто" за борт, — наказав Петров, щільно причинивши двері до пасажирської каюти, щоб там ніхто не здогадався про критичне становище, в яке ми потрапили.

Петров показав нам, де зберігалися теплі електрифіковані костюми. Ми швидко одяглися і відчинили двері. Знадвору ввірвався крижаний вітер із снігом.

— Якщо важко буде дихати, надіньте кисневі маски, — порадив Петров.

Ми — я, Зорін і Санович — взялися за роботу. Не можна сказати, щоб вона була приємною. Електроплан усе ще кидало, і ми ризикували вилетіти геть. Незважаючи на невелику висоту, — близько двох кілометрів, — дихати було важко: в Арктиці стеля тропосфери низька, а ми до того ж ще й працювали. Довелося надіти кисневі маски, хоч вони й заважали роботі.

Та найбільшої неприємності завдавало нам "тісто" важкої матерії. Ми відривали шматки розміром з кавун, ледве доносили до дверей і викидали. А "тісто" ніби знущалося над нами. Не встигали ми повернутися назад, як його ставало більше, ніж було до цього. І хоч кожен новий "кавун" був легший від попереднього, робота ставала напруженішою, бо темпи її доводилося нарощувати. "Тісто" розповзлося вже по всій підлозі, наші ноги грузли, і це ще більше утруднювало роботу...

Ми знемагали від утоми, викидаючи шматки "тіста", ледве витягали ноги, які загрузали в ньому по коліна. А що робив у цей час Петров? Він узяв мікроскопічний шматочок "тіста", зайшов у звукоізоляційний ковпак і, щось пояснивши водієві, поклав шматочок перед ним на стіл. Потім вони обидва почали уважно стежити за шматочком тіста, який весь час збільшувався. Нам усе це було добре видно крізь прозорі стінки кабіни водія. Петров час від часу щось говорив, водій — цього разу дуже обережно — повертав диски. Коли "тісто" занадто розросталося, Петров знову відщипував від нього маленький шматочок і, поклавши його на стіл, решту викидав за двері, нам під ноги.

Викинувши черговий шмат "тіста", Петров крикнув:

— Ви розумієте? Я знайшов спосіб, як за допомогою ВМ визначити, де проходить невидимий провід високої напруги: чим ближче до

проводу, тим швидше розбухає "тісто", і чим далі, — тим повільніше. Електроплан може хоч зараз увійти в промінь-провідник, але ВМ вбере таку велику кількість електронів, що ми вмить з головою загрузнемо в "тісті". Треба оголосити команді аврал, покликати на допомогу з десяток пасажирів і викинути все "тісто", лишивши тільки невеличкий шматок, якого вистачить для того, щоб долетіти до станції!

Так ВМ несподівано знайшла для себе ще одне застосування: як індикатор напрямку і потужності електронного потоку. Використавши цю властивість ВМ, наші винахідники згодом побудували нові реєстраційні апарати, які визначали навіть інтенсивність потоку космічних променів.

Оце, власне кажучи, і все. Пригода на цьому і закінчилася. "Тісто" спільними зусиллями викинули, електроплан став на "рейки", і дальший шлях до острова Врангеля пройшов цілком благополучно.

До речі, зовсім забув: адже ви чекаєте ще розповіді про "рогатого мамонта"... Бачте, я й сам не знав, який вийде з усього цього конфуз.

Мій приятель, мисливець-ескімос Яша, тягав мене по тундрі години з чотири, щоб непомітно привести майже на те саме місце, звідки ми вийшли. Десь на задвірках складських приміщень він розрив купу моху і показав мені... Що б ви думали? Череп корови! Так-так, справжнісінької корови черкаської породи. Можете собі уявити, як я глянув на нього, як гаркнув потім на Яшу? А він, удаючи невинного, щирим тоном спитав:

— Так це корова? Звичайнісінька корова? Свійська тварина? Пробачте, дорогий Іване Івановичу. Помилився. Адже я ніколи не бачив живих корів. Я народився і виріс на цьому острові, а тут нема і в заводі свійської худоби.

— Але ж вам щороку доставляють на острів сотні морожених коров'ячих туш! — кричав я.

— Без голів, Іване Івановичу, без голів! — спокійно відповів він. — А я ж не Кюв'є, який міг за однією кісточкою... — і затнувся. Зрозумів, що бовкнув зайве.

Чи варто було розмовляти з таким молодчиком? Людина, знайома з працями Кюв'є, не знає корови? Юнак, який закінчив середню школу? Студент? І це в наш час, час кінофікованих шкіл, телебачення? Неймовірно! І на материку він був. У Крим і на Дон літав. Та хто ж у наш час у двадцять років не облітав весь Радянський Союз?

Я вже хотів сказати, що більше і знати не хочу такого брехуна й дурисвіта, як зненацька звідкись наче з-під землі виріс Миша Шугалєєв, керівник геологорозвідувальних робіт на острові Врангеля, мій колишній найулюбленіший учень.

— Пробачте, пробачте, дорогий Іван Івановичу, нас великодушно. Винні. Обдурили вас. Одначе скажіть правду: без цього "рогатого мамонта" мені не пощастило б заманити вас сюди? Ми так хотіли вас бачити, а ваша участь у зльоті, як завжди, була дуже корисною для нас. Череп цей я відправлю в місцевий краєзнавчий музей з написом по-латині, як годиться:

"Мамонт рогатий І. І. Глаголєва".

І я засміявся. Що ж мені ще лишалося робити?

© БЄЛЯЄВ О. Р. Небесний гість: Повість та оповідання. — К.: Молодь, 1963. — 256 с. — (Пригоди. Подорожі. Наукова фантастика).

© СЕНКЕВИЧ А. Я., переклад з російської, 1963.